

Centrum Badań
nad Uprzedzeniami

Podłoże prawicowych preferencji wyborczych młodych Polaków

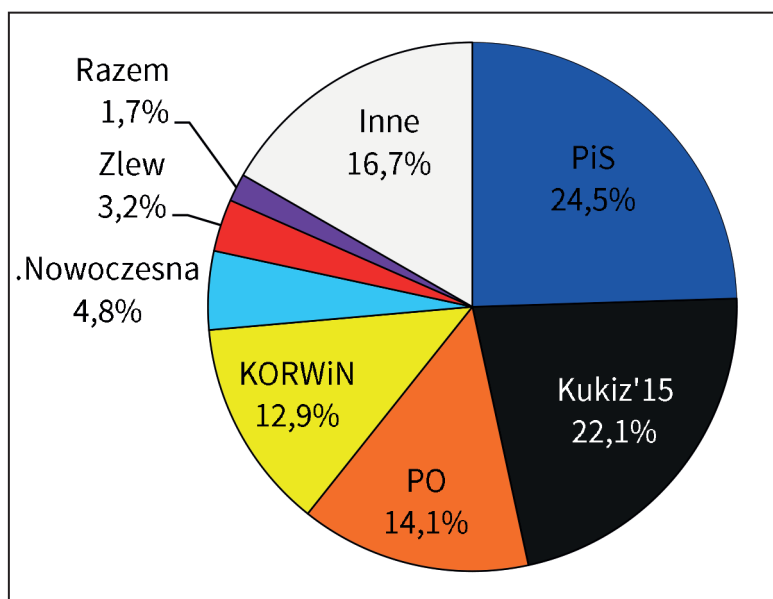
Mikołaj Winiewski
Łukasz Jurczyszyn
Michał Bilewicz
Marta Beneda

Warszawa, 2015

Raport na podstawie badania zrealizowanego w dniach 12-18.10.2015 przez Centrum Badań nad Uprzedzeniami UW we współpracy z Centrum Interwencji Socjologicznych Collegium Civitas przy wsparciu finansowym ISS UW

Wybory parlamentarne 25 października 2015 roku zakończyły się zwycięstwem partii prawicowych, które w ocenie komentatorów sceny politycznej związane jest z przesunięciem się politycznych wyborów przedstawicieli młodego pokolenia ku formacjom prawicowym¹. Według sondażu *exit poll* (przeprowadzonego przez IPSOS dla TVN24) w grupie wiekowej 18-29, aż 62.5% wyborców oddało głosy na prawicowe partie polityczne (bardziej konserwatywne, narodowe czy skrajnie prawicowe), czyli Prawo i Sprawiedliwość (25.80%), Kukiz'15 (19.90%) oraz KORWiN (16.80%). Dla porównania Platforma Obywatelska (prawica centrowa) otrzymała 14.60% głosów, .Nowoczesna 8.50%, partia Razem 5.20%, a Zjednoczona Lewica 3.90%. Celem przeprowadzonych przez CBU UW i CIS CC badań było wyjaśnienie społeczno-psychologicznego podłoża preferencji politycznych młodych Polaków oraz potencjalnej roli debaty wokół kwestii uchodźców, jako czynnika wpływającego na preferencje młodego pokolenia wyborców.

W tym celu przeprowadzono sondaż w drugim tygodniu przed wyborami parlamentarnymi na próbie 1036 Polaków w wieku od 18 do 30 lat (534 kobiety oraz 502 mężczyzn). Badanie przeprowadzono na panelu badań internetowych Ariadna². W sondażu tym poprosiliśmy uczestników o określenie na 7-stopniowej skali swoich poglądów

Wykres 1. Deklaracje naszych badanych w kwestii oddania głosu na wybrane partie polityczne w wyborach parlamentarnych

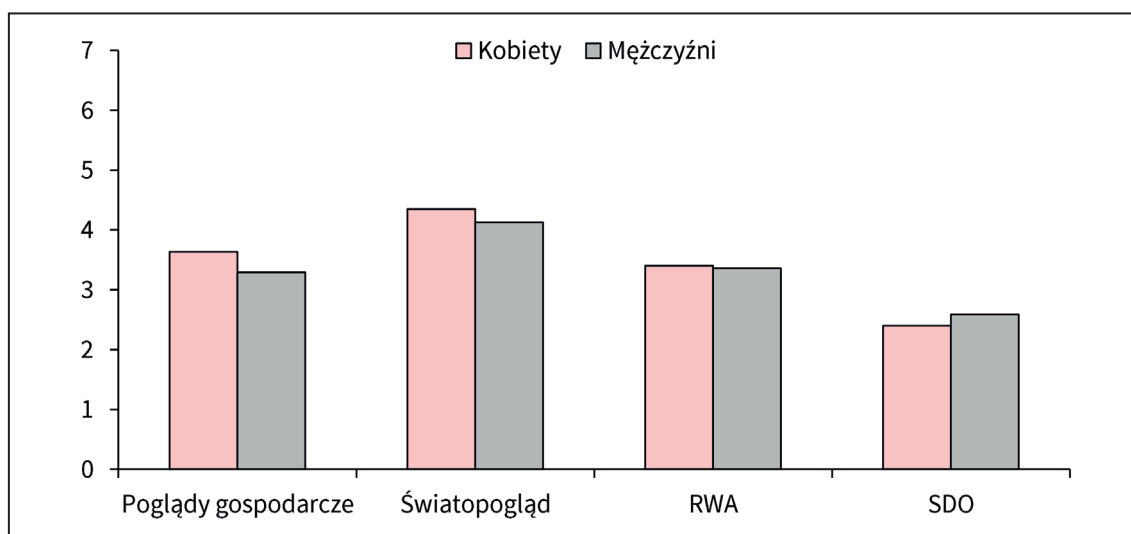
gospodarczych (gdzie 1 oznaczało poparcie dla modelu wolnorynkowego, a 7 dla modelu socjalnego) oraz ogólnego światopoglądu (gdzie 1 oznaczało światopogląd zdecydowanie konserwatywny, a 7 zdecydowanie liberalny). Zadaliśmy im także szereg pytań dotyczących prawicowego autorytaryzmu (ang. right-wing authoritarianism

1 P. Majewski, „Młodzi, wykształceni zdradzili PO, socjalni zostali w domach”, *Rzeczpospolita*, 27.10.2015

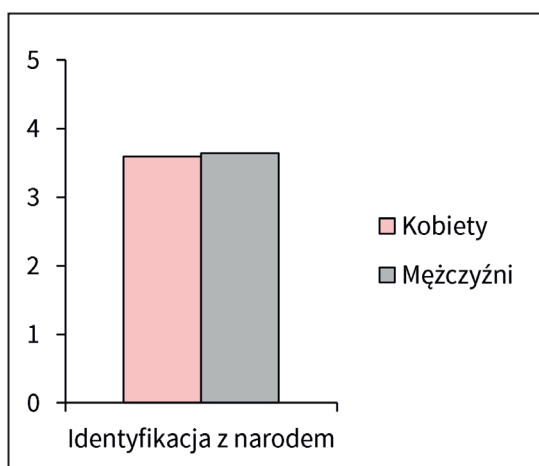
2 Metoda badań przeprowadzanych na panelach internetowych jest szczególnie adekwatna w kontekście badań przekonań młodzieży, wśród której odnotowuje się najwyższe wskaźniki penetracji internetu (por. Główny Urząd Statystyczny, „Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2014 r.”, Warszawa, Październik 2014).

– w skrócie RWA) oraz orientacji na dominację społeczną (ang. social dominance orientation – w skrócie SDO). Osoby osiągające wysokie wyniki na skali RWA mają zazwyczaj skłonności do podporządkowywania się wszelkim autorytetom oraz normom, a także do przejawiania agresji wobec określonych grup społecznych. Z kolei osoby o silnej orientacji na dominację społeczną charakteryzuje przekonanie o hierarchicznym porządku świata, oraz dążenie do utrzymania własnej wysokiej pozycji w istniejącej hierarchii. Zarówno RWA oraz SDO mogą wiązać się z poparciem prawicowych ruchów politycznych. Badani zostali zapytani również o to jak silnie utożsamiają się z narodem polskim (swoje odpowiedzi zaznaczali na skali 5-stopniowej, gdzie 1 oznaczało niski stopień identyfikacji, a 5 wysoki stopień identyfikacji z narodem). Pod koniec kwestionariusza prosiliśmy także o zaznaczenie partii, którą respondenci zamierzali poprzeć w wyborach parlamentarnych 25 października. Warto zauważyć, że deklaracje naszych badanych w kwestii głosowania na poszczególne partie w dość dużym stopniu pokryły się z wynikami *exit poll* (Wykres 1). Jedyne rzucające się w oczy różnice to deklarowane w naszym badaniu mniejsze poparcie dla partii KORWiN, .Nowoczesna oraz Razem.

Wykres 2 przedstawia średnie wyniki dla badanej próby z podziałem na kobiety oraz mężczyzn. Możemy z niego wywnioskować, że nasi respondenci wykazali niezdecydowanie w kwestii poglądów gospodarczych (brak preferencji względem modelu wolnorynkowego lub też socjalnego; $M=3.47$), a ich światopogląd okazał się raczej liberalny ($M=4.24$). Warto zauważyć, w stosunku do mężczyzn kobiety określały swój światopogląd jako bardziej liberalny ($t_{1034}=3.45$; $p < .01$), a także zadeklarowały większe poparcie dla modelu socjalnego w gospodarce ($t_{1004}=2.31$; $p < .05$).

Wykres 2. Średnie wyniki na skalach poglądów gospodarczych, światopoglądu oraz RWA i SDO z podziałem na kobiety oraz mężczyzn. Większe wartości liczbowe oznaczają większe poparcie dla modelu socjalnego, większy liberalizm światopoglądowy oraz wyższy poziom RWA oraz SDO.

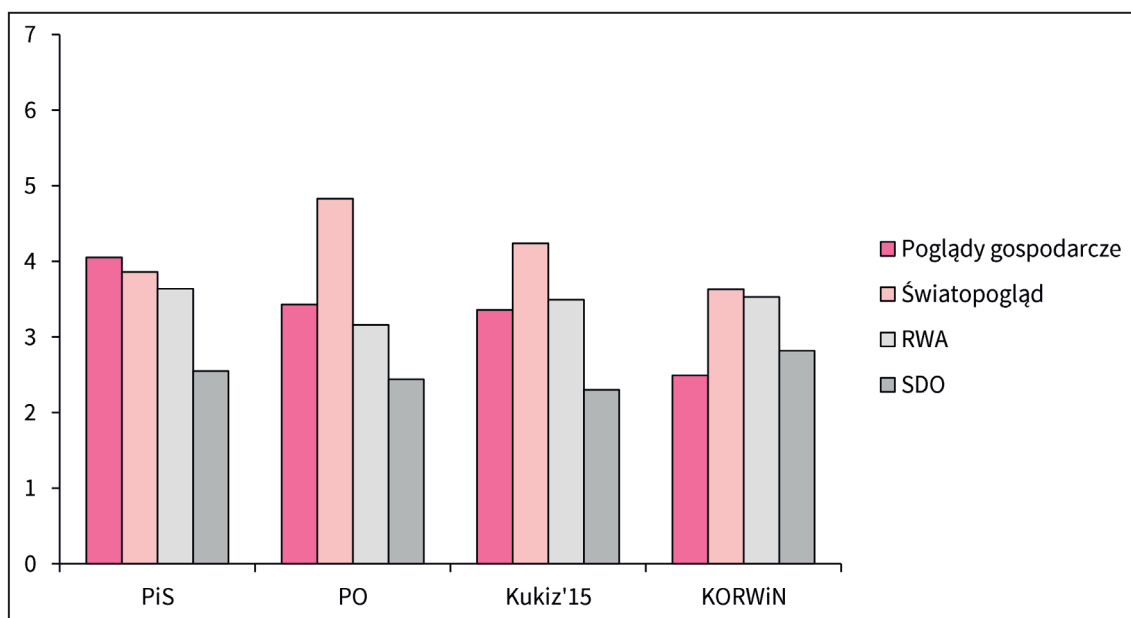
Wykres 3. Średni poziom identyfikacji narodowej wśród kobiet oraz mężczyzn

Jeśli zaś chodzi o RWA oraz SDO, to możemy stwierdzić, że naszą próbę charakteryzował umiarkowany poziom prawicowego autorytaryzmu ($M=3.38$) oraz raczej niska orientacja na dominację społeczną ($M=2.49$). Kobiety osiągały średnio niższy wynik na skali SDO niż mężczyźni ($t_{1034}=-3.81$; $p < .01$), natomiast w przypadku RWA różnice pomiędzy płciami nie wystąpiły ($t_{1034}=.904$; $p > .05$).

Wykres 3 przedstawia poziom identyfikacji narodowej wśród naszych badanych.

Wskazuje on na to, że młodzi Polacy raczej silnie utożsamiają się ze swoim narodem ($M=3.61$). Przy czym, w wymiarze tym nie wystąpiły różnice pomiędzy kobietami oraz mężczyznami ($t_{1034}=.893$; $p > .05$).

Powyższe dane sugerują, że profil przeciętnego młodego polskiego wyborcy jest dość daleki od radykalizmu prawicowego. Obraz ten jednak zmienia się, gdy spojrzymy na rozkład poszczególnych zmiennych wśród osób głosujących na cztery najbardziej popularne partie polityczne (Wykres 4 oraz Wykres 5).

Wykres 4 Poglądy gospodarcze, światopogląd, RWA oraz SDO wśród osób deklarujących poparcie względem różnych partii. Większe wartości liczbowe oznaczają większe poparcie dla modelu socjalnego gospodarki, większy liberalizm światopoglądowy oraz wyższy poziom RWA oraz SDO.

Przykładowo jeśli chodzi o poglądy gospodarcze, to osoby popierające PiS są zwolennikami modelu socjalnego w większym stopniu niż elektorat pozostałych dwóch

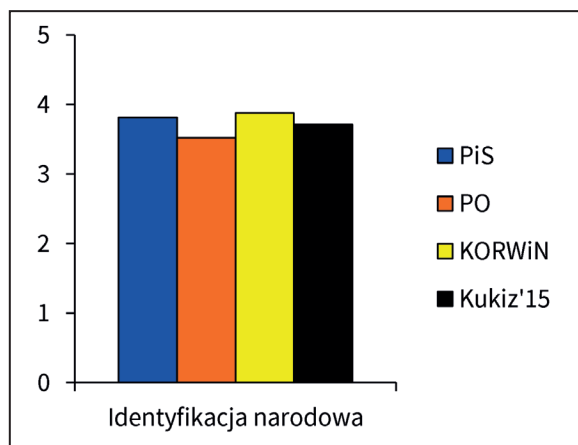
partii prawicowych i dodatkowo PO. Z kolei osoby głoszące na partię KORWiN skłaniają się ku modelowi wolno-rynkowemu. Należy w ogóle podkreślić, że najbardziej konserwatywne, a także skrajnie prawicowe poglądy charakteryzują zwolenników partii KORWiN.

Interesujące różnice pojawiły się w przypadku skal RWA oraz SDO. Okazało się, że osoby popierające PO uzyskały niższy wynik na wymiarze prawicowego autorytaryzmu niż zwolennicy ugrupowań PiS, KORWiN oraz Kukiz'15, pomiędzy którymi nie było istotnych statycznie różnic. Ponadto młodzi Polacy popierający Platformę Obywatelską określają swój światopogląd, jako bardziej liberalny niż osoby deklarujące poparcie względem pozostałych ugrupowań.

W przypadku dominacji na orientację społeczną, najwyższy wynik uzyskały osoby planujące oddać swój głos na partię KORWiN. Natomiast zwolennicy PO nie różnili się od osób popierających partię Kukiz'15 oraz PiS. Jeśli chodzi o identyfikację narodową (Wykres 5), to możemy zauważyć, że najsilniej z narodem Polskim utożsamiali się zwolennicy partii KORWiN oraz PiS. Osoby popierające Platformę Obywatelską, osiągnęły na tej skali istotnie niższy wynik.

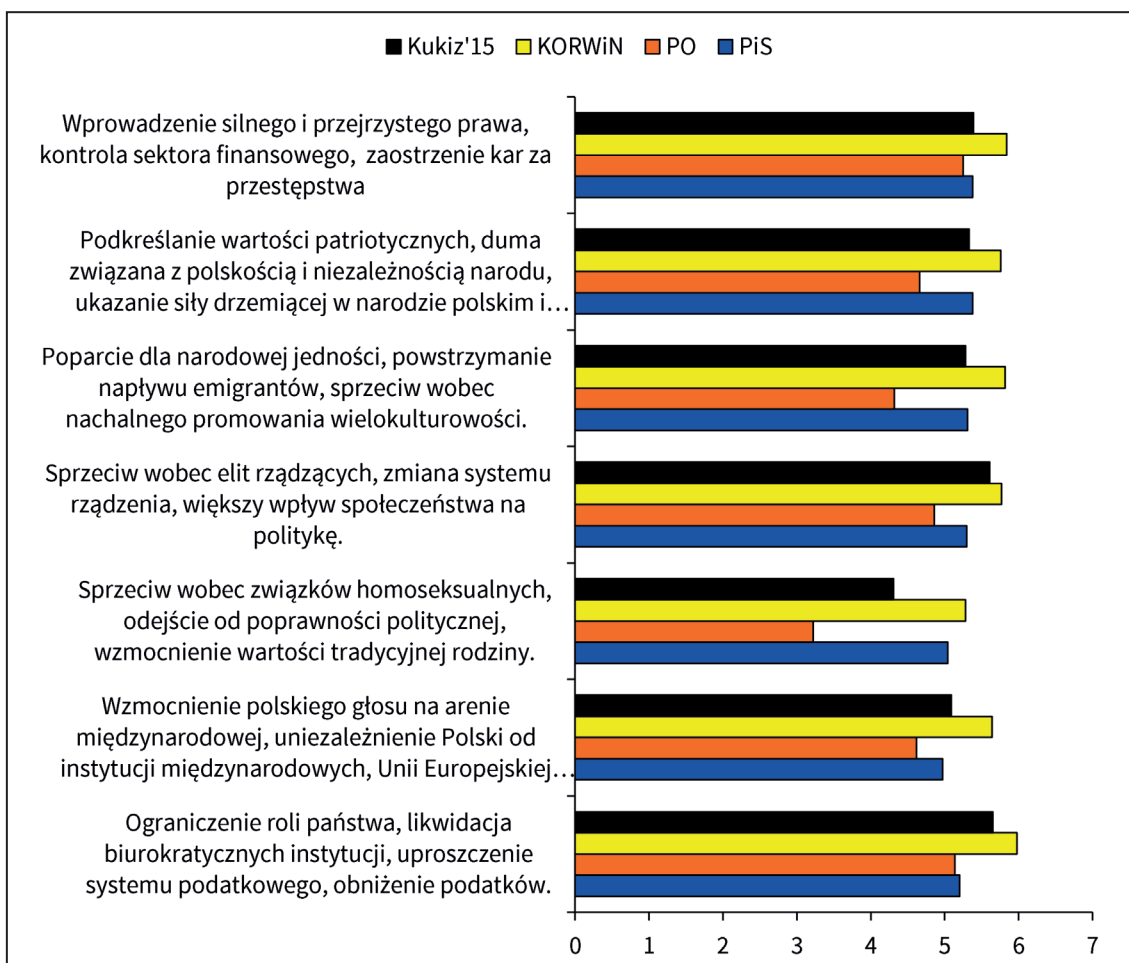
Celem naszego sondażu było również przetestowanie stworzonej przez nas baterii pytań służących do pomiaru preferencji postulatów poszczególnych ruchów prawicowych. Dokładny proces tworzenia narzędzia został opisany w Załączniku 1 - „Mapa treści haseł skrajnej prawicy”, który znajduje się na końcu raportu. Badanym zostały przedstawione postulaty różnych partii i ruchów politycznych, a następnie poprosiliśmy ich o ocenę w jakim stopniu poparliby partie, które głoszą takie postulaty (gdzie 1 oznaczało zdecydowany brak poparcia, a 7 zdecydowanie poparcie). Wykres 6 przedstawia poziom poparcia dla poszczególnych postulatów wśród osób deklarujących chęć głosowania na partię PiS, PO, Kukiz'15 oraz KORWiN.

Pierwszą rzeczą, która rzuca się w oczy jest fakt, że każdy z przedstawionych postulatów uzyskał największe poparcie wśród zwolenników partii KORWiN. Jeśli zaś przyjrzemy się dokładniej poszczególnym postulatam, możemy zaobserwować, że ograniczenie roli państwa, kwestie podatkowe oraz zmiany w systemie prawnym okazały się ważniejsze dla popierających partię KORWiN oraz Kukiz'15 niż dla zwolenników PO oraz

Wykres 5. Identyfikacja narodowa wśród zwolenników różnych partii politycznych

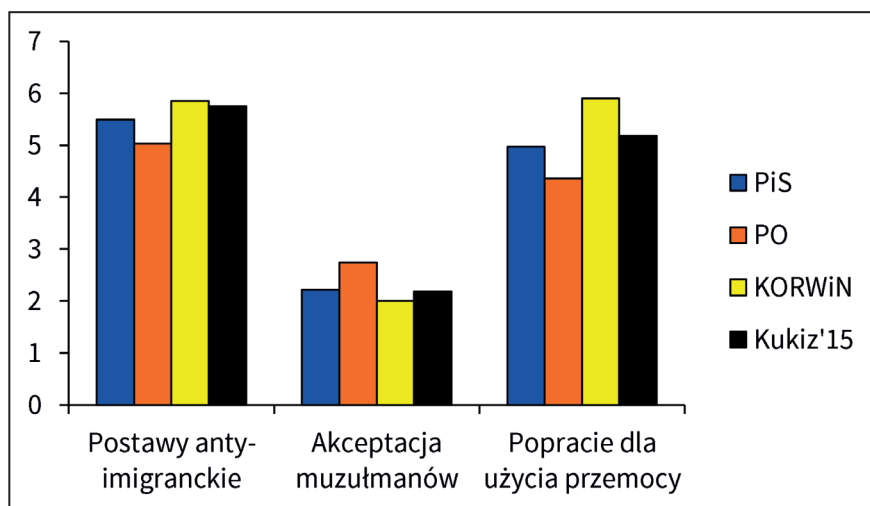
PiS. W przypadku poparcia dla uniezależnienia Polski od instytucji międzynarodowych takich jak UE największe różnice pojawiły się pomiędzy potencjalnym elektoratem PO oraz partii KORWiN – dla zwolenników Platformy kwestia ta była zdecydowanie mniej istotna. Podobne zależności wystąpiły w kwestiach postulatów dotyczących podkreślania wartości patriotycznych oraz powstrzymania napływu imigrantów. Największe rozbieżności pojawiły się z kolei w przypadku postulatu dotyczącego sprzeciwu wobec związków homoseksualnych. Najmniejszym poparciem cieszył się on wśród sympatyków PO, największym natomiast wśród zwolenników partii PiS oraz KORWiN. Zwraca uwagę, że sympatycy Kukiz'15 prezentują znacznie mniejszy sprzeciw wobec związków homoseksualnych w porównaniu z KORWiN i z PiS. Jeśli zaś chodzi o postulat dotyczący sprzeciwu wobec rządzących elit, to w większym stopniu poparły go osoby sympatyzujące z partiami Kukiz'15 oraz KORWiN.

Wykres 6. Poparcie dla poszczególnych postulatów głoszonych przez rozmaite partie polityczne wśród osób popierających partie PiS, PO, KORWiN oraz Kukiz'15.

Kolejną istotną kwestią, której zdecydowaliśmy się przyjrzeć w naszym sondażu, były postawy wobec imigrantów oraz uchodźców, a także stosunek wobec muzułmanów, w związku z aktualnym kryzysem migracyjnym w Europie. Postanowiliśmy

zapytać naszych badanych m.in. o to, czy według nich zwiększenie liczby imigrantów jest korzystne dla polskiej gospodarki i kultury, oraz czy stanowią oni dla Polaków zagrożenie, poprzez rywalizację na rynku pracy. Poprosiliśmy respondentów także o stwierdzenie, czy byliby oni przeciwni, gdyby w ich sąsiedztwie, pracy lub też rodzinie pojawił/a się muzułmanin lub też muzułmanka. Z odpowiedzi na te pytania powstały dwa wskaźniki: postawy anti-imigranckie oraz akceptacja muzułmanów. Dodaliśmy do tego również skalę badającą poparcie wobec użycia przemocy przez władze w celu rozwiązania kryzysu uchodźców – np. bezwzględna deportacja nielegalnie przebywających w Polsce uchodźców, czy izolowanie od reszty społeczeństwa uchodźców w specjalnych ośrodkach, większa selekcja i kontrola przybyszów. Poniższy wykres 7 przedstawia wyniki dla tych trzech zmiennych wśród osób deklarujących poparcie dla różnych partii politycznych.

Wykres 7. Postawy wobec imigrantów i uchodźców wśród osób popierających partie PiS, PO, KORWiN oraz Kukiz'15

Z naszych analiz wynika, że osoby deklarujące poparcie dla Platformy Obywatelskiej charakteryzowały się niższym poziomem postaw anti-imigranckich niż osoby popierające bardziej konserwatywno-narodowe ugrupowania prawicowe. Wśród potencjalnych wyborców partii PiS, KORWiN oraz Kukiz'15 nie było istotnych różnic na tym wymiarze. Warto jednak zauważyć, że nawet jeśli postawy wyborców Platformy były mniej anti-imigranckie niż postawy osób sympatyzujących z trzema analizowanymi ugrupowaniami prawicowymi, to nadal można by je określić jako negatywne. Podobna sytuacja wystąpiła w przypadku akceptacji muzułmanów. Zarówno zwolennicy PO jak i partii PiS, KORWiN oraz Kukiz'15 charakteryzowali się niską akceptacją względem muzułmanów. Ponownie jednak, postawy sympatyków Platformy okazały się mniej negatywne. W przypadku trzeciej zmiennej, największe poparcie dla użycia przemocy w celu rozwiązania problemu uchodźców wyraziły osoby planujące oddać głos na

partię KORWiN. Bardziej umiarkowane poglądy okazali się mieć zwolennicy PiS oraz Kukiz'15. Najmniejsze poparcie względem tego typu działań wyraziły osoby popierające Platformę Obywatelską.

Dane, które zebraliśmy w sondażu pozwoliły nam także na skonstruowanie modelu, który pozwala przewidzieć decyzję wyborczą w oparciu o wcześniej opisane wymiary osobowości, poglądy oraz postawy. Podobne modele mogliśmy również skonstruować w celu przewidywania decyzji wyborczych na podstawie poparcia dla poszczególnych postulatów politycznych. Zastosowany wielomianowy model regresji logistycznej daje bowiem możliwość określenia wzrostu lub spadku prawdopodobieństwa udzielenia określonej odpowiedzi (np. głosowania na PiS) względem kategorii odniesienia (np. głosowania na PO) w zależności od poszczególnych czynników (np. poglądów politycznych). Wyniki właśnie takiej regresji logistycznej przedstawiają Tabela 1 oraz Tabela 2.

Tabela 1. Wyniki wielomianowego modelu regresji logistycznej z osobami popierającymi PO jako kategorią odniesienia

	PiS	KORWiN	Kukiz'15
Wiek	0,02	-0,14**	-0,02
Relatywna Deprywacja	0,96**	0,93**	0,78**
Autorytaryzm	1,14**	0,75**	0,58**
Orientacja na dominację społeczną	-0,01	0,30	-0,34
Bezsens polityczny	-0,15	-0,32**	-0,05
Akceptacja muzułmanów	-0,63**	-0,66**	-0,65**
Postawy anty-imigranckie	-0,04	-0,10	0,00
Poparcie użycia przemocy w celu rozwiązania kryzysu uchodźców	0,12	0,57**	0,20*

Z naszej analizy wynika, że większe prawdopodobieństwo głosowania zarówno na PiS jak i partię KORWiN oraz Kukiz'15, w porównaniu do głosowania na PO, jest związane z wyższym prawniczym autorytaryzmem, relatywną deprywacją i mniejszą akceptacją muzułmanów. Poziom deprywacji zmierzaliśmy pytając naszych respondentów o postrzegane zmiany jakie zaszły w ciągu ostatniego roku i 5 lat w ich sytuacji materialnej oraz w sytuacji gospodarczej kraju (czy doszło do pogorszenia, poprawy, lub też sytuacja pozostała bez zmian). Z drugiej strony, nasi badani pytani byli o to samo w stosunku do sytuacji gospodarczej w skali kraju. Specyficzne dla wyborców KORWiN i Kukiz'15, ale nie PiS, jest większe przyzwolenie na użycie przemocy w celu rozwiązania kryzysu uchodźców w Europie. Wyborców KORWiN od wyborców PO odróżnia natomiast niższe poczucie bezsensu politycznego oraz niższy wiek.

Tabela 2 Wyniki wielomianowego modelu regresji logistycznej z osobami popierającymi PiS jako kategorią odniesienia

	PO	KORWiN	Kukiz'15
Wiek	-0,02	-0,15**	-0,04
Relatywna Deprywacja	-0,96**	-0,03	-0,19
Autorytaryzm	-1,14**	-0,39**	-0,56**
Orientacja na dominację społeczną	0,01	0,31	-0,33**
Bezsens polityczny	0,15	-0,17	0,10
Akceptacja muzułmanów	0,63**	-0,03	-0,02
Postawy antyimigranckie	0,04	-0,06	0,04
Popacie przemocy względem uchodźców	-0,12	0,45**	0,08

Jeśli w porównaniu uwzględnić PiS jako kategorię odniesienia, okazuje się, że wyborcy KORWiN są młodsi, mniej autorytarni oraz bardziej popierają przemoc jako metodę rozwiązania kryzysu uchodźców. Natomiast Wyborcy Kukiz'15 są w mniejszym stopniu autorytarni i mają niższą orientację na dominację społeczną. Z kolei większe prawdopodobieństwo do głosowania na Platformę wiąże się z większą akceptacją muzułmanów oraz z mniejszym poziomem autorytaryzmu oraz relatywnej deprywacji.

Podsumowanie

Młodzi Polacy (18-30 lat), którzy wzięli udział w badaniu sondażowym na tydzień przed ostatnimi wyborami parlamentarnymi, deklarowali oddanie głosu bardziej na zdecydowanie prawicowe partie polityczne (bardziej konserwatywne, narodowe, czy wręcz skrajnie prawicowe), czyli Prawo i Sprawiedliwość (24,5%), Kukiz'15 (22,1%) oraz KORWiN (12,9%) niż na ugrupowania centrowe, liberalne, czy lewicowe - (PO 14,1%), .Nowoczesna (4,8%), ZL (3,2%), Razem (1,7%). Zwraca uwagę, że otrzymane wyniki w dość dużym stopniu pokryły się z wynikami *exit poll* (przeprowadzonego przez IPSOS dla TVN24) - PiS (25,80%), Kukiz'15 (19,90%), KORWiN (16.80%), PO (14,6%), .Nowoczesna (8,5%), Razem 5,2%, ZL (3,9%).

Celem badania było zrozumienie psychologicznych i społecznych uwarunkowań decyzji wyborczych młodych Polaków. Badania dowiodły, że osoby popierające PO uzyskały niższy wynik na wymiarze prawicowego autorytaryzmu niż zwolennicy ugrupowań PiS, KORWiN oraz Kukiz'15, pomiędzy którymi nie było istotnych statycznie różnic. Ponadto młodzi Polacy popierający Platformę Obywatelską wykazywali najsilniejszy poziom liberalizmu światopoglądowego. Jeśli chodzi o identyfikację narodową, to możemy zauważyć, że najsilniej z narodem Polskim utożsamiali się zwolennicy partii KORWiN oraz PiS. Widoczne różnice profili światopoglądowych wyborców różnych partii

prawicowych powodują, że nie należy w prosty sposób łączyć elektoratów PiS, Kukiz'15 i KORWiN. Przykładowo, jeśli chodzi o poglądy gospodarcze, osoby popierające PiS są zwolennikami modelu socjalnego w większym stopniu niż elektorat pozostałych dwóch partii prawicowych. Z kolei osoby głoszące na partię KORWiN skłaniają się ku modelowi wolnorynkowemu, a biorąc pod uwagę wysoką orientację na dominację społeczną, wyborców tych można określić zwolennikami wręcz darwinizmu społecznego.

Wyborcy partii KORWiN cechowali się największym poparciem dla radykalnie prawicowych postulatów, jak m.in.: „wprowadzenie silnego prawa oraz zaostrzenie kar dla przestępców”; „podkreślanie niezależności i ukazanie siły drzemiącej w polskim narodzie”; „powstrzymanie napływu imigrantów i sprzeciw nachalnemu promowaniu wielokulturowości”; „sprzeciw wobec elit rządzących i większy wpływ społeczeństwa na władzę”; „sprzeciw wobec związków homoseksualnych oraz wzmocnienie wartości tradycyjnej rodziny”; „wzmocnienie polskiego głosu na arenie międzynarodowej i niezależnienie Polski od instytucji międzynarodowych”; „ograniczenie roli państwa oraz obniżenie podatków” (pełna lista Wykres 6).

Z naszych analiz wynika, że osoby deklarujące poparcie dla Platformy Obywatelskiej charakteryzowały się niższym poziomem postaw anty-imigranckich niż osoby popierające bardziej konserwatywno-narodowe ugrupowania prawicowe. Wśród potencjalnych wyborców partii PiS, KORWiN oraz Kukiz'15 nie było istotnych różnic na tym wymiarze – wszystkie te partie pozyskały elektorat antyimigrancki. Dodatkowo zarówno zwolennicy PO, jak i partii PiS, KORWiN oraz Kukiz'15 charakteryzowali się stosunkowo niską akceptacją muzułmanów. Wyniki te sugerują, że trzy dominujące w tej grupie wiekowej partie prawicowe zbudowały poparcie na obawach przed przyjmowaniem uchodźców i na silnym podkreśleniu tożsamości narodowej oraz lęków antyimuzułmańskich, które stały się ważną częścią kampanii wyborczej.

Analizy regresji przeprowadzone w ramach badania sugerują, że prawicowe przesunięcie wyborców może być związane ze zjawiskiem relatywnej deprivacji (subiektywnego odczucia pogarszającej się sytuacji materialnej Polaków), tendencjami autorytarnymi (potrzeba silnego przywództwa i domaganie się jednorodnego światopoglądowo społeczeństwa), jak również z uprzedzeniami antyimigranckimi. Ten ostatni temat – silnie obecny w czasie kampanii wyborczej – mógł stanowić o sukcesie wyborczym formacji prawicowych.

Załącznik 1. Mapa treści haseł skrajnej prawicy.

W ramach przygotowań materiałów do badania sondażowego przeprowadzono analizę treści, mające na celu określenie ogólnych wymiarów treści haseł propagowanych przez ugrupowania skrajnie prawicowe. Dwa główne powody naszego zainteresowania hasłami to po pierwsze empiryczna agregacja ich treści – pozwalająca na analizę programu tych ruchów w formie w jakiej jest on komunikowany do swoich zwolenników. Drugim powodem była możliwość skonstruowania w oparciu o wymiary treści haseł - ilościowego narzędzia (kwestionariusza) pozwalającego na określenie preferencji poszczególnych treści programowych.

W tym celu postanowiliśmy zastosować metodę tworzenia map znaczenia (*concept mapping*). Metoda ta pozwala na eksplorowanie struktury treści mierzonej metodami jakościowymi (np. swobodnymi wypowiedziami, czy w naszym przypadku hasłami propagowanymi przez ruchy polityczne) za pomocą narzędzi ilościowych - czyli kwantyfikacji i analizy statystycznej.

Jako materiał wyjściowy użytych zostało 171 haseł reprezentatywnych dla czterech ruchów (30 dla Kukiz'15; 44 dla Ruchu Narodowego; 58 dla ONR; 39 dla KORWiN). Hasła zostały zebrane, a następnie poddane selekcji, przy wykorzystaniu z następujących źródeł: 1) badanie terenowe działaczy brzeskiej brygady ONR³; 2) Badanie danych zastanych z zakresu skrajnej prawicy w Europie Środkowej i Wschodniej, w tym w Polsce⁴; 3) *Desk research* programów oraz haseł wyborczych, oparty głównie na źródłach internetowych; 4) Forum internetowe działaczy ONR.

Następnie określenia⁵ poddane zostały sortowaniu przez grupę sędziów kompetentnych. Grupę tą stanowiło dziewięcioro (7 kobiet i 2 mężczyzn) psychologów, socjologów i politologów specjalizujących się w relacjach międzygrupowych i zagadnieniach politycznych.

Sortowanie polegało na pogrupowaniu w dowolną liczbę kategorii wszystkich 171 haseł według ich treści z założeniem, że nie powinny one być kategoryzowane ze względu na ruch polityczny, z którym hasła te mogą być skojarzone. Pojedyncze sortowania zostały następnie przekształcone w macierze podobieństw, które stanowiły podstawę

3 Łukasz Jurczyszyn, (2015), *Violences urbaines. Une comparaison: France, Russie, Pologne*, Presses Académiques Francophones, s. 356.

4 Łukasz Jurczyszyn, (2015), „Jak skrajna prawica budzi się w Europie (Wschodniej)”, w: *Wschód przyłączony. Integracja i transformacja Europy po roku 1989*, Instytut Studiów Zaawansowanych, s. 145-165.

5 Sędziom prezentowano określenia w oryginalnej formie - nie edytowano pisowni, gramatyki, ortografii, interpunkcji i stosowanych znaków graficznych.

skalowania wielowymiarowego - analizy pozwalającej wyodrębnić wymiary treści, po czym zastosowano analizę skupień, aby określić kategorie, w które skupiają się poszczególne wypowiedzi (Jackson i Trochim, 2002).

Analiza ujawniła 7 względnie spójnych skupień - świadczących o tym, że treści haseł układają się w tematyczne wiązki. Poszczególne kategorie zostały przez nas nazwane tak, aby odzwierciedlały treść zawartych w nich haseł. W Tabeli 1 zostały przedstawione kategorie i reprezentatywne przykłady haseł.

Tabela 1. Skupienia

Kla.	Lic. haseł	Nazwa	Przykładowe hasła
1	33	Liberalna gospodarka i prawo w stylu US	Całkowita prywatyzacja służby zdrowia Pełna władza wykonawcza w ręce prezydenta Minimalne podatki 0 państwa w gospodarce Partie nie powinny być finansowane z budżetu państwa Trzeba zlikwidować system podatkowy, który jest zbudowany na filozofii marksistowskiej Kraj jest okupowany przez państwo
2	30	Nie dla instytucji międzynarodowych	Traktat Lizboński - V rozbiór Polski Sprzeciw wobec przyjęcia euro Upodmiotowić obywatela i Polskę na arenie międzynarodowej Przerwać proces wysysania kapitału z Polski Poprzemy budowę Europy niepodległych narodów, opartej na dobrowolnej współpracy Likwidacja eurosocjalizmu Wyjście z NATO i Unii Europejskiej
3	20	Hasła anty-liberalne	Chłopak dziewczyna normalna rodzina Antyliberalizm w sensie obyczajowym Zakaz pedałowania zwalczyć polityczną poprawność Kobiety są mniej inteligentne od mężczyzn Obrona rodziny pojmowanej jako małżeństwo kobiety i mężczyzny oraz prawa do życia od momentu poczęcia.
4	17	Hasła anty-systemowe	To naród wybiera polityków, nie partie Gonić k... złodziei! Rządzi Polską banda durniów i idiotów Jesteśmy przeciwnikami socjalizmu, komunizmu, kapitalizmu i liberalizmu Konstytucja jest skierowana przeciwko obywatelom My mówimy: Bóg, Honor, Ojczyzna. Oni (rząd) mówią do was: chuj, dupa i kamieni kupa

Kla.	Lic. hasel	Nazwa	Przykładowe hasła
5	28	Hasła ksenofobiczne	Biała siła Cyganie są gorsi od Żydów, ponieważ oni żyją w naszych miastach Imigracja zagrożeniem Model multikulturowy jest niebezpieczny i fałszywy Nie dla przybyszów z innych krajów Nie ma litości dla wrogów polskości
6	19	Polska Duma	Dumna bogata Polska Naprzód, ruszaj polska siło Po 1989 roku nie odnowiliśmy dumy z polskości Polscy wrogowie powinni się bać naszej potęgi i mocy Polska powstaje z kolan Polska to nasz największy skarb
7	26	Autorytarne prawo	Tak dla kary śmierci Większa kontrola nad bankami Demokracja najgłupszy ustrój polityczny Dupokracja Opodatkować banki Uderz w kapitalizm

Analiza narracji w obrębie ruchów politycznych

Analizując rozkłady hasel w obrębie klastrów, można określić, który z wymiarów jest charakterystyczny dla poszczególnych ruchów politycznych. Hasła związane z liberalną gospodarką i nastawione na minimalizację wpływu państwa są głównie domeną partii KORWiN, choć w sporym stopniu występują też w narracjach RN i Kukiz'15. W niewielkim stopniu występują one natomiast w ONR. Hasła związane z niechęcią do instytucji międzynarodowych to domena RN (37%), choć obecne są one też w narracjach wszystkich pozostałych prawicowych ruchów. Z kolei hasła koncentrujące się na krytyce wartości liberalnych (światopoglądowo) są głoszone głównie przez ONR, ale występują też w sporym stopniu w narracji KORWiN. Hasła anty-systemowe, czyli odwołujące się do zmian w systemie rządzenia i wymierzone w obecne elity, również dominują w narracji ONR, ale zarówno RN jak i KORWiN także posługują się tego typu przekazem. Co ciekawe, relatywnie niewiele hasel tego typu można zauważyć w wypowiedziach Kukiz'15. Ksenofobia widoczna jest głównie (ponad 60%) w przekazie ONR oraz w mniejszym stopniu w narracji RN. Hasła odwołujące się do polskiej dumy w równym stopniu (35%) propagują Kukiz'15 oraz RN; w mniejszym stopniu natomiast ONR. Hasła związane z autorytarnym prawem dominują w przekazie RN, ale widoczne są również w narracji pozostałych partii.

Tabela 2. Rozkład procentowy haseł w obrębie każdego skupienia z podziałem na ruch polityczny

	Ruch			
	Kukiz'15	RN	ONR	KORWiN
Liberalna gospodarka i prawo w stylu US	21,2%	27,3%	9,1%	42,4%
Nie dla instytucji międzynarodowych	23,3%	23,3%	36,7%	16,7%
Hasła anty-liberalne	5,0%	10,0%	55,0%	30,0%
Hasła anty-systemowe	11,8%	23,5%	35,3%	29,4%
Hasła ksenofobiczne	7,1%	25,0%	60,7%	7,1%
Polska Duma	35,0%	35,0%	20,0%	10,0%
Autorytarne prawo	16,7%	37,5%	25,0%	20,8%

Analizując z kolei rozkłady poszczególnych haseł należących do różnych skupień w obrębie każdego z ruchów politycznych, można zaobserwować, które wymiary stanowią podstawę różnych narracji.

Tabela 3. Rozkład procentowy haseł z poszczególnych skupień w obrębie narracji poszczególnych ruchów politycznych

	Ruch			
	Kukiz'15	RN	ONR	KORWiN
Liberalna gospodarka i prawo w stylu US	23,3%	20,0%	5,2%	35,9%
Nie dla instytucji międzynarodowych	23,3%	15,6%	19,0%	12,8%
Hasła anty-liberalne	3,3%	4,4%	19,0%	15,4%
Hasła anty-systemowe	6,7%	8,9%	10,3%	12,8%
Hasła ksenofobiczne	6,7%	15,6%	29,3%	5,1%
Polska Duma	23,3%	15,6%	6,9%	5,1%
Autorytarne prawo	13,3%	20,0%	10,3%	12,8%

1. Hasła Kukiz'15 przynależą głównie do trzech kategorii: a) liberalna gospodarka i minimalna interwencja państwa; b) niechęć do instytucji międzynarodowych; c) polska дума.
2. Ruch Narodowy, podobnie do Kukiz'15, również zawiera te trzy klastry haseł, czyli a) liberalna gospodarka; b) niechęć do instytucji międzynarodowych; c) polska дума; ale dodatkowo ważnym elementem są też d) hasła ksenofobiczne.
3. ONR to przede wszystkim a) hasła ksenofobiczne, ale także b) niechęć do instytucji międzynarodowych i c) hasła związane z krytyką wartości światopoglądowo-liberalnych.
4. KORWiN to przede wszystkim a) liberalna gospodarka i ograniczenie roli państwa, ale również b) antyliberalizm światopoglądowy.

Narzędzie do pomiaru preferencji postulatów poszczególnych ruchów prawicowych.

Na podstawie skupień – interpretacji ich zawartości – stworzone zostały opisy (Tabela 4), które w następnej sondażowej części badania posłużyły jako pozycje opisujące postulaty partii oraz ruchów politycznych. Opisy zostały stworzone tak, aby uniknąć określeń obciążonych aprobatą społeczną i poprawnością polityczną. Na przykład, pomimo że kategorie takie jak hasła ksenofobiczne, czy antyliberalne zawierały przede wszystkim hasła negatywne (w tym częściowo obraźliwe czy wulgarne), opisy kategorii zostały sformułowane w pozytywny sposób, ale tak aby utrzymać znaczenie wynikające z pierwotnych haseł.

Tabela 4 Opisy skupień zastosowane jako pytania w sondażu

SKUPIENIE	OPIS
Liberalna gospodarka i prawo w stylu US	Minimalizacja interwencji państwa, likwidacja biurokratycznych instytucji, uproszczenie podatków, minimalizacja podatków.
Nie dla instytucji międzynarodowych	Wyodrębnienie Polskiego głosu na arenie międzynarodowej, Uniezależnienie Polski od instytucji międzynarodowych UW, NATO etc.
Hasła anty-liberalne	Sprzeciw związkom homoseksualnym, poprawności politycznej, tradycyjne wartości rodzinne.
Hasła anty-systemowe	Sprzeciw przeciwko elitom rządzącym, zmiana systemu rządzenia, wybierania przedstawicieli.
Hasła ksenofobiczne	Promowanie jednolitości narodowej, sprzeciw przed przyjmowaniem emigrantów, sprzeciw promowaniu wielokulturowości.
Polska Duma	Podkreślanie polskości, Polskiej dumy i niezależności, odwołanie do młodego pokolenia i siły drzemiącej w nardzie polskim
Autorytarne prawo	Wprowadzenie silnego i prostego prawa, kontrola sektora finansowego, zaostrzenie kar za przestępstwa